

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE
SERIE NOUĂ, SUPPLEMENTUM II

**PIATRA: DE LA TEORIE LA
EXPERIMENT**

Workshop, 6 aprilie 2023, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”

EDITAT DE
ROXANA DOBRESCU, ADINA BORONEANȚ

EDITURA CETATEA DE SCAUN

2025

SUMAR/CONTENTS/SOMMAIRE

Editorial	5
Adina BORONEANȚ, Victor SAVA, Clive BONSALL Sourcing obsidian from early prehistoric sites on the Arad plain, Western Romania	7
Roxana DOBRESCU, Cristian Eduard ȘTEFAN Une cache de silex découverte à Radovanu – <i>La Muscalu</i> A flint cache from Radovanu – <i>La Muscalu</i>	17
Ion TORCICĂ Debitajul prin presiune în siturile Alexandria – <i>Limonagiul</i> și Vitănești – <i>Măgurice</i> (jud. Teleorman) Pressure knapping at the sites of Alexandria – <i>Limonagiul</i> and Vitănești – <i>Măgurice</i> (Teleorman County)	33
Diana-Măriuca VORNICU, Bogdan MINEA Techno-typological and use-wear insights on the chipped stone items discovered in the Glina <i>tell</i> (in 1969).....	53
Mihaela-Maria BARBU O rediscutare a materialului litic cioplit din necropola eneolitică de la Decea, județul Alba Revisiting the knapped lithic assemblage from the Eneolithic necropolis at Decea, Alba County.....	73
Ana Cristina HAMAT <i>Pulchritudo et pretium in oculo spectantis est!</i> Gliptică antică în izvoarele latine din secolele I–III P.Ch. <i>Pulchritudo et pretium in oculo spectantis est!</i> Ancient glyptic in Latin sources of the 1 st –3 rd centuries BC	91
Rodica OANȚĂ-MARGHITU „Pietri” și „pietricele”. Despre gemele tezaurului de la Pietroasa On “Stones” and “pebbles”. The gems in the Pietroasa treasure	107
Camelia-Mirela VINTILĂ Despre crucile din piatră descoperite în cimitirele medievale bucureștene. Studiu de caz, cimitirul bisericii Sf. Nicolae Udricani Stone crosses in Bucharest medieval cemeteries. Case-study, the Sf. Nicolae Udricani Churchyard.....	147
Abrevieri/Abréviations /Abbreviations.....	159

DESPRE CRUCILE DIN PIATRĂ DESCOPERITE ÎN CIMITIRELE MEDIEVALE BUCUREȘTENE. STUDIU DE CAZ, CIMITIRUL BISERICII SF. NICOLAE UDRICANI

Camelia-Mirela VINTILĂ^a

^aMuzeul Municipiului București, România; e-mail: c_mirelacamelia@yahoo.com

Keywords: cross, stone, church, cemetery, Medieval Age

Abstract: The subject of the present study are the stone crosses in the cemetery of the old Udricani neighbourhood around St Nicholas Church in Bucharest. Archaeological excavations uncovered 130 burials of the former inhabitants of the area. The funerary monuments though (49 – complete and fragmented) could not be linked to any of the burials, having been disturbed and displaced during various works in the churchyard. According to the inscriptions of the crosses, they had been erected to the memory of monks and mostly, lay people living in the neighbourhood. The same inscriptions also suggests that the crosses had been planted to mark not only individual graves but also family plots, as indicative by the syntagm and their families, or the frequent listing of several names, characteristic to this cemetery.

Cuvinte-cheie: cruce, piatră, biserică, cimitir, Epoca Medievală

Rezumat: Crucile din piatră descoperite în cimitirul mahalalei bisericii Sf. Nicolae Udricani fac obiectul acestui studiu. Conform cercetărilor arheologice, în cimitir și-au aflat somnul de veci 130 de locuitori ai mahalalei. Monumentele funerare, în număr de 49 (întregi și fragmentare) nu au putut fi raportate la un mormânt deoarece au fost deranjate de lucrările ce vizau reamenajarea curții bisericii. Crucile, conform textelor de pe ele, au fost depuse în amintirea unor călugări, dar mai ales a unor mireni din mahala. Pe baza textelor inscripțiilor este de presupus marcarea unui lot cu o cruce, mențiunea „și neamul lor” respectiv listarea mai multor nume de persoane fiind frecventă în acest cimitir de mahala.

Unul dintre cele mai importante simboluri ale bisericii este crucea, ale cărei brațe reprezintă cele patru puncte cardinale sau, după expresia biblică cele “patru zări” ale pământului. Acest simbol al creștinismului apare pe la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea¹.

În cimitirele creștine acestea erau folosite pentru a marca mormintele credincioșilor. În Țările Române cele mai multe erau realizate din lemn², cele din piatră fiind realizate pentru persoanele înstărite. Indiferent de materialul folosit, se fixau la fel, adică în poziție verticală – deasupra mormântului³.

BISERICA SF. NICOLAE UDRICANI/ SCURTE REPERE ISTORICE⁴

Biserica Sf. Nicolae Udricani sau Clucerul Udricani, a fost ctitorită (conform pisaniei) în timpul domniei lui Grigore Ghica al II-lea (1733–1735) de către clucerul

Udrecan la 1734. Monumentul de cult s-a bucurat și de numeroase scutiri din partea domniei⁵.

Biserica, cu hramul sfântului Ierarh Nicolaie de la Miraliche⁶, a fost închinată Mănăstirii Sfântul Ioan din Focșani, la rândul ei închinată Sfântului Munte Athos.

Lăcașul de cult, asemenea locuințelor din jur, a fost afectat de-a lungul timpului de cutremure (1802, 1821, 1824, 1827, 1829, 1834 și 1838), incendii (marele incendiu din anul 1847), fiind reparată (de către paharnicul Nicolae) sau refăcută (de arhiereul Timotei Troados, fost egumen al Mănăstirii Sfântul Ioan din Focșani)⁷ în mai multe rânduri.

Cercetările arheologice desfășurate pe durata mai multor campanii⁸ au condus la descoperirea cimitirului, aflat pe latura sudică a bisericii.

Despre existența acestuia nu se știau foarte multe lucruri. Din arhiva bisericii am aflat că apele pluviale care se adunau de pe străzi inundau adesea curtea bisericii, apa contribuind la degradarea tencuielilor. Pentru ridicarea nivelului de călcare din curtea bisericii au fost aduse 150 de care de pământ, lucru care a dus și la acoperirea cimitirului, care cu timpul a fost dat uitării⁹.

O altă informație referitoare la cimitirul acestei biserici se regăsește într-un document din 20 mai 1769.

¹ <https://www.independentaromana.ro/crucea-simbol-al-crestinismului/> (accesat 01.04.2024).

² Prezența mormintelor, până în secolele XI–XII, era marcată cu cruci din lemn, cf. Crișan 2005, p. 57.

³ Crișan 2005, p. 57.

⁴ Mai multe informații referitoare privind istoricul bisericii Udricani, vezi Mucenic 2011.

⁵ Stoicescu 1960, p. 316.

⁶ Mucenic 2011, p. 15–17, 27–28.

⁷ Mucenic 2011, p. 35–36; Rafailă 2011, p. 75.

⁸ Mănucu-Adameșteanu et alii 2006; 2011.

⁹ Pătuleanu 2011, p. 12.

Acesta menționează o moșie lăsată danie lăcașului de cult de Maria Alexandra, fiica răposatului boier Costandin Alexieanu, care dorea, în schimb, să fie înmormântată lângă fiul său mort de timpuriu și îngropat aici¹⁰.

Cercetarea mormintelor descoperite în urma săpăturilor arheologice în cimitirul mahalalei bisericii Sf. Nicolae Udricani a dus la concluzia că cimitirul a funcționat între a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea¹¹.

A surprins pentru un cimitir de mahala numărul foarte mare al crucilor de piatră descoperite, comparativ cu numărul lor la alte monumente de cult bucureștene, la biserica Udricani existând mai multe exemplare decât în restul orașului.

Cimitirul cu 130 morminte surprinse pe latura sudică a bisericii, în exterior¹², a fost utilizat o lungă perioadă de timp, fapt sugerat de existența mai multor nivele de înmormântare, de numărul mare al reînhumărilor într-un spațiu restrâns și de monedele descoperite, emise în mare parte în cursul secolelor XVIII–XIX¹³.

Crucile, în număr de 49 (întregi și fragmentare), au fost deranjate de lucrările care au vizat reamenajarea curții bisericii, raportarea lor la un anumit mormânt fiind rareori posibilă¹⁴.

Se diferențiază mai multe tipuri de cruci¹⁵ surprinse în cadrul acestei necropole (Pl. I–III):

- depuse în amintirea unor călugări (Stoian, Vasile)/călugărițe (Varvara, Ghermana și Kasiena) (Anexa 1), lucru care a presupus existența în primă fază a unei mănăstiri de călugări, ulterior (corelat și cu inscripțiile de pe unele cărămizi descoperite la unele morminte) a uneia de maici (ce a funcționat și după anul 1830)¹⁶;
- inscripționate cu numele unor mireni din mahala: Dragomir, Lina, Petre, Gheorghe, Ioan, Linu, Petcu, Stanca, Tudor, Eva, Maria, Zmaranda, Nicolae, Ștefan, Dobre, Stamate etc. (Anexa 1);
- așa numitele *cruci pomelnic*, ce aveau mențiunea „și neamul lor”, respectiv scrierea mai multor nume de persoane (acest fapt a presupus marcarea unui lot cu o cruce): Dima și cu neamul lor, Ioanu și cu neamul, Dragne și cu neamul lor, Necola cu neamul (Anexa 1);
- cruci (fragmentare) pe care se poate citi doar inscripția Iisus Hristos NIKΑ (Anexa 1);
- cruci cu datare completă (zi, lună, an), parțială (lună, zi) și/sau doar cu anul decesului;
- cruci simple, anepigrafe (Anexa 1).

Majoritatea crucilor sunt fragmentare (93,88%), întregi fiind doar trei exemplare (6,12%).

Crucile și suporturile lor (acolo unde s-au păstrat) sunt lucrate dintr-o singură bucată de piatră nefiind observate exemplare realizate separat. De obicei, suportul este puțin mai lat decât brațul lung al crucii, acesta fiind întâlnit la 24 exemplare, reprezentând 48,98%.

Acoperișul sau cununa crucii¹⁷ este păstrat în puține cazuri (trei), fiind de asemenea lucrat din aceeași bucată de piatră ca și restul componentelor crucii, putându-se astfel observa caracterul monolitic al acestora.

Toate inscripțiile sunt scrise cu litere chirilice¹⁸, fie incizate (șapte exemplare), fie excizate (20 exemplare), și remarcăm următoarele situații:

- inscripția se găsește doar pe fața crucii (24 exemplare);
- inscripția a fost realizată pe fața și pe spatele crucii (un exemplar);
- inscripția a fost făcută pe fața și pe lateralele brațului lung (un exemplar);
- inscripția se află pe fața și pe laterala unui braț al crucii (un exemplar);
- 22 sunt anepigrafe (fără inscripții pe spate sau laterale).

Nu se cunosc date despre originea crucilor descoperite în acest cimitir.

Știm¹⁹ însă că la începutul secolului al XIX-lea, în mahalaua din jurul bisericii existau 10–15 case în care locuiau cojocari, croitori sau ișlicari. La 1810²⁰ erau 65 de case, iar la 1831²¹, 79 de case adăpostind 106 de familii.

Studiind numele/ prenumele aflat pe cruce constatăm o mare diversitate, probabil majoritatea erau nume de botez. Au fost inscripționate în total 41 de nume²².

Constatăm raritatea numelor, doar în patru cazuri am întâlnit nume identice (*Petre, Costandin, Gheorghe, Dobre*) și într-un caz *Ion* cu derivațiile *Ioan* și *Ioanu*. Celelalte nume nu par să fi avut o frecvență prea mare în rândul locuitorilor din mahalaua Udricani.

În perioada medievală înmormântarea era sub controlul bisericii și avea loc în interiorul sau în jurul lăcașului de cult. Folosirea crucilor din piatră era limitată de costurile ridicate, cei mai mulți oameni foloseau pentru marcarea mormintelor crucile din lemn. Acestea, fiind dintr-un material perisabil, dispăreau în timp, litografiile din secolul al XIX-lea²³ surprinzând în jurul bisericilor bucureștene doar câteva cruci răzlețe, cum este cazul Bisericii Bucur dar și al mănăstirii Radu Vodă (Pl. IV/1).

Nici crucile de piatră nu au rezistat întotdeauna, unele fiind distruse în timp, refolosite la alte construcții sau

¹⁰ Mucenic 2011, p. 28.

¹¹ Mănușu-Adameșteanu et alii 2011, p. 70.

¹² Au fost descoperite și 12 morminte în interiorul bisericii.

¹³ Mănușu-Adameșteanu et alii 2011.

¹⁴ Mănușu-Adameșteanu et alii 2011, p. 50.

¹⁵ Mănușu-Adameșteanu et alii 2011, p. 69; Rafailă 2011.

¹⁶ Mănușu-Adameșteanu et alii 2011, p. 69.

¹⁷ Clasificare după Teodor et alii 2022, p. 19–20.

¹⁸ Rafailă 2011.

¹⁹ Ghica 1960, p. 45; Cleșiu, Motei 2018, p. 206.

²⁰ https://www.arcen.info/catagrafie_1810/ (accesat 08.04.2024).

²¹ Georgescu 1965, p. 65; Cleșiu, Motei 2018, p. 206.

²² Vezi Anexa 1.

²³ Carol Popp de Szathmary, Biserica Bucur și mănăstirea Radu Vodă 1860 (Colecția „Tipărituri și imprimate” Muzeul Municipiului București).

mutate. Astfel, în timpul cercetărilor arheologice realizate pe strada Lipsani, au fost descoperite morminte din cimitirul bisericii Ghiorma Banul-Greci²⁴, dar nu și cruci, deși într-o litografie²⁵ realizată după desenul lui Auguste Raffet din 1837 acestea apăreau lângă lăcașul de cult (Pl. IV/2).

Și la biserica Stavropoleos observăm lipsa crucilor din piatră, deși gravura²⁶, realizată după un desen de Auguste Lancelot în 1860, ne arată că și în jurul acestei biserici existau cruci din piatră (Pl. IV/3). Amintim că biserica mănăstirii Stavropoleos²⁷ deține un bogat lapidariu conținând elemente de arhitectură și pietre de mormânt ale unor boieri și egumeni din secolul al XVIII-lea, ce provin de la bisericile demolate din centrul vechi al Bucureștiului, în special de la fosta mănăstire Sf. Ioan cel Nou²⁸.

Carol Popp de Szatmary a surprins în câteva fotografii și litografii locurile în care se comercializau cruci din lemn sau piatră, fotografiile realizate la Târgul Moși, care era organizat pe Câmpul Moșilor (zona pieței Obor de astăzi) la sfârșitul secolului al XVIII-lea până în a doua jumătate a secolului XX (Pl. V/1).

O acuarelă din 1869 a lui Amedeo Preziosi surprinde același Târg Moși (Pl. V/2), iar o alta pe comercianții care vindeau cruci lângă gardul cimitirului de pe strada Bărăției (Pl. V/3).

Cu toate că în București au fost cercetate mai multe cimitire aparținând bisericilor de mahala, doar în câteva dintre acestea au fost surprinse cruci din piatră: la ansamblul mănăstirii Sf. Spiridon Vechi²⁹ (Pl. IV/4), biserica *Trei Ierarhi* Colțea³⁰, biserica *Sf. Nicolae Șelari*³¹, biserica *Manea Brutaru*³² (Pl. IV/6), cele mai multe însă fiind descoperite în cimitirul mahalalei Udricani, din curtea bisericii cu același nume³³ (Pl. I–III).

Obiceiul înmormântărilor lângă biserică a luat/ trebuia să se sfârșească odată cu reformele religioase ale lui Alexandru Ioan Cuza.

Printre acestea s-a numărat și **Legea pentru înmormântări** din anul 1864³⁴ cu obligația „cultelor de a-și întocmi cimitire pentru înmormântare, în depărtare, cel puțin de 200 metri de la marginea fiecărui oraș sau sat”, interzicând orice înmormântare în biserici, temple, sinagogi, spitale sau capele.

Înființarea cimitirului intra în obligația comunei, care avea totodată și obligația de a verifica respectarea legii de către preoți.

Lipsa fondurilor necesare și a terenurilor a făcut ca multe cimitire să fie înființate mult mai târziu de la intrarea în vigoare a legii. Odată cu înființarea acestor cimitire în afara orașului, cele de lângă bisericile de mahala se închid.

Probabil că la lipsa acestor monumente funerare din cimitirele unor biserici bucureștene, a contribuit și mutarea/ relocarea mormintelor cu tot cu cruci, un exemplu fiind cel de la cimitirul Bellu. Înainte de 1879, când defuncții se înmormântau în jurul bisericilor, terenul pe care a fost construit actualul Cimitir Bellu (Șerban Vodă), era loc de petrecere. Poate și în amintirea acelor vremuri, cimitirul a ramas și mai târziu, duminica, loc de întâlnire pentru bucureșteni³⁵.

Mutarea cimitirelor la marginea localităților și apariția regulamentelor prin care s-au stabilit măsuri clare au reprezentat punctele cheie ce au determinat și construirea de monumente funerare, fie că vorbim de cruci, pietre de mormânt etc. deoarece, în cimitire exista un spațiu necesar, dar și condiții pentru realizarea acestor construcții.

Presupunem că în curtea bisericilor, acest lucru era controlat de către preoții care nu admiteau înălțarea unor astfel de monumente decât în situații deosebite, cum ar fi cele ale ctitorilor de biserici, persoanelor foarte bogate (eventual care lăsau bisericii o parte substanțială din avere) sau celor din familii nobiliare.

BIBLIOGRAFIE

- Bezviconi 1972 – G. Bezviconi, *Necropola capitalei*, București, 1972.
- Cleșiu, Motei 2018 – S. Cleșiu, R. Moței, *Cartierul evreiesc. Cercetări arheologice preventive în zona străzilor Iuliu Barasch și Cluceru Udricani*, RCAN 4, 2018, p. 205–235.
- Crișan 2005 – I. Crișan, *O Piatră funerară descoperită în necropola satului medieval Rădvanii*, Crisia 35, 2005, p. 51–65.
- Georgescu 1965 – F. Georgescu, *Aspecte privind împărțirea administrativă și evoluția demografică din Bucureștii anilor 1831–1848*, București. MIM 3, 1965, p. 53–88.
- Ghica 1960 – I. Ghica, *Din vremea lui Caragea. Scrisori către Vasile Alecsandri*, București, 1967.
- Mănușu-Adameșteanu et alii 2006 – Gh. Mănușu-Adameșteanu, C. Alexandrescu, F. Panait-Bîrzescu, C. Nestorescu, 46. *București. Biserica „Sf. Nicolae” Udricani, strada Iuliu Barasch, nr. 11*, CCA, campania 2005, București, 2006, p. 106–108.
- Mănușu-Adameșteanu et alii 2009 – Gh. Mănușu-Adameșteanu, A. Măgureanu, A. Boroneanț, E. Gavrilă, R. Popescu, M. Toderaș, *Cercetările arheologice din centrul istoric al Bucureștilor. Cimitirul „Bisericii lui Ghiorma Banul-Biserica Grecilor”*, CAB 8, 2009, p. 265–312.
- Mănușu-Adameșteanu et alii 2011 – Gh. Mănușu-Adameșteanu, D. D. Ionescu, C.-M. Vintilă, *Cercetările arheologice*, în: Gh. Mănușu-Adameșteanu (ed.), *Istoria orașului București, 4. Cercetări arheologice la biserici bucureștene Vol. II: Biserica „Sf. Nicolae” Udricani*, București, 2011, p. 49–64.
- Mucenic 2011 – C. Mucenic, *Studiu istoric*, în: Gh. Mănușu-Adameșteanu (ed.), *Istoria orașului București, 4. Cercetări arheologice la biserici bucureștene Vol. II: Biserica „Sf. Nicolae” Udricani*, București, 2011, p. 15–48.
- Pătuleanu 2011 – C. Pătuleanu, *Argument pentru cercetări arheologice la Biserica Sfântul Nicolae Udricani din București*, în: Gh. Mănușu-Adameșteanu (ed.), *Istoria orașului București, 4. Cercetări*

²⁴ Mănușu-Adameșteanu et alii 2009.

²⁵ Gravură, 15 iulie 1837, Auguste Raffet (1804–1860).

²⁶ Desen Auguste Lancelot 1860, biserica Stavropoleos (<https://istoria-se-repeta.home.blog/2019/03/24/bucuresti-in-1860-autor-a-lancelot/>) (accesat 05.04.2024).

²⁷ Numele vine de la cuvântul grecesc Staupolis care se traduce prin „Orașul Crucii”.

²⁸ Theodorescu 1967, p. 27.

²⁹ Ștefănescu 1993–1994.

³⁰ Rosetti 1961.

³¹ Ștefănescu 1997, p. 31.

³² (<https://www.facebook.com/pages/Biserica%20Manea%20Brutaru/542495549270876> - accesat 05.04.2024).

³³ Mănușu-Adameșteanu et alii 2011.

³⁴ M.O., nr. 71 din 27 martie/ 8 aprilie 1864, p. 325.

³⁵ Bezviconi 1972, p. 39.

- arheologice la biserici bucureștene Vol. II: Biserica „Sf. Nicolae” Udricani*, București, 2011, p. 11–14.
- Rafailă 2011 – M. Rafailă, *Catalogul inscripțiilor*, în: Gh. Mănucu-Adameșteanu (ed.), *Istoria orașului București, 4. Cercetări arheologice la biserici bucureștene Vol. II: Biserica „Sf. Nicolae” Udricani*, București, 2011, p. 75–100.
- Ștefănescu 1993–1994 – A. Ștefănescu, *Cercetări privind istoria ansamblului Mănăstirii Sf. Spiridon Vechi din București*, RMM 1993–1994, p. 89–101.
- Ștefănescu 1997 – A. Ștefănescu, *Observații arheologice privind Biserica Sf. Nicolae-Șelari*, RMI 66 (1–2), 1997, p. 29–32.
- Rosetti 1961 – D. V. Rosetti, III. *Sondajul de la biserica Colțea*, în: I. Ionașcu, S. Morintz, Gh. Cantacuzino, D. V. Rosetti, *Șantierul arheologic București*, MCA 7, 1961, p. 670–676.
- Stoicescu 1960 – N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1960.
- Teodor et alii 2022 – E. S. Teodor, C. Haită, D. Cristea-Stan, A. Panait, G. Lazăr, *Cruci din piatră de Albești din Muscel și Bârsa*, Târgoviște, 2022.
- Theodorescu 1967 – R. Theodorescu, *Biserica Stavropoleos*, București, 1967, p. 27.
- Legea pentru înmormântări* decretată la 18 martie și promulgată la 27 martie 1864 (M.O., nr. 71 din 27 martie/ 8 aprilie 1864, p. 325).

Anexa 1

Nr. cruce (ID)	Braț superior	Braț inferior	Brate laterale: stâng (s)/ drept (d)	Suport	Inscripție ³⁶	Traducere inscripție ³⁷	Nume	Datare ³⁸
ID 0		x	x/x		ЇС НИ ХС КЛ ПОМЕНИ ГОСПОД / ЛИН8, ПЕТВ8	[Iisus] Hristos / NIKA / Pomenește Doamne / Linu, Petcu	Linu Petcu	Prima jum. a sec. XIX
ID 1a	x				anepigrafă			
ID 1b		x		x	față: [O]ДИХНЕЩ/Е: ЦЪР- /НА: РЪПО/САТЕІ: / ЗМАРА-/НАА: НИК/ОЛА8: Ш/І ФП спate: ГЕОРГ-/Е: АРИС/ТІА. НО/ ЕМВРІ/Е : 3.	față: [O]dihneșt/e țără-/na răpo/satei: / Zmara-/nda Nic/olau și/i fii săi: spate: Gheorgh-/e, Aris/ tia. No/embrie: 3.	Smaranda Gheorghe Aristia	
ID 1c	x				anepigrafă			
ID 2	x	x	x/x	x	ЇС НИ ХС КЛ ПОМЕНИ ГОСПОД/ СТОМН8 / ВРЕИ / 1812	Iisus Hristos / NIKA / Pomenește Doamne / Stoian / erei / 1812	Stoian erei	1812
ID 3		x		x	anepigrafă			
ID 4		x			[..] [В]АСИ[Л]Е / [Є]РЕИ [В]АРВА/РА : МОНАХІА / СТАМАТЕ	[..] / [V]asi[l]e / [e]rei, [V]arva/ra, monahia / Stamate	Vasile erei Varvara -(monahia) Stamate	Prima jum. a sec. XIX
ID 5		x		x	[..] НЕКОЛ[А], / ЛАМБА / К8 НАМ[8А] [1]816	[..] / Necol[a], / Lamba cu niamul [1]816	Necola Lamba	1816
ID 6	x	x	x/x	x	ЇС НИ ХС КЛ РОБИ[І] А8І Д8МНЕЗЕ8 / ЮАН, ЕВА, / ПЕТРЕ, / ЕЛАД8, / МАРИА : 1845 : ЮНЕ / 26	Iisus Hristos / NIKA / Robi[i] lui Dumnezeu / Ioan, Eva, / Petre, / Vladu, / Maria : / 1845 : iunie / 26	Ioan Eva Petre Vladu Maria	26 iunie 1845
ID 7	x	x	x/x		ЇС НИ ХС КЛ ГОРГЕ, / ЮН І БІ/КА, СТА/Н	Iisus Hristos / NIKA / Gheorghe, / Ion i Vii/ca, Sta/n	Gheorghe Ion Vica Stan	Prima jum. a sec. XIX
ID 8		x		x	anepigrafă			
ID 9		x		x	anepigrafă			
ID 10		x		x	anepigrafă			
ID 11		x			anepigrafă			
ID 12		x		x	[..] ДИМА, ВА / ДРАГОМИР / ШИ К8 НЕМ[8А] ЛОР / : 1809 [..]Е / ЛИНА	[..] / Dima, vel / Dragomir / și cu neam[ul] lor / : 1809 [..]e / Lina	Dima Dragomir	1809
ID 13		x		x	[ПО]МЕНИ ГОС[ПОД] / ИСАН8, / ПЕТРЕ / К8 НЕМ[8А] ЛОР / 1813	[Po]menește Doamne / Ioanu, / Petre / cu neamu[l] lor / 1813	Ioanu Petre	1813

³⁶ Rafailă 2011, p. 84–100.³⁷ Rafailă 2011, p. 84–100.³⁸ Rafailă 2011, p. 84–100.

Nr. cruce (ID)	Braț superior	Braț inferior	Brate laterale: stâng (s)/ drept (d)	Suport	Inscripție	Traducere inscripție	Nume	Datare
ID 14	x		/x		ЇѢ ни ХС [KĀ] ни ХС [KĀ]	Iți? Iisus Hristos NI[KA]	Iți?	Prima jum. a sec. XIX
ID 15		x		x	[..] ДРАГНЕ, ТЪ/ДОРЪ НИ КЪ / НЪМ[ŠA] ЛОР 1810	[..] / Dragne, Tu/doru și cu / neam[ul] lor 1810	Dragne Tudoru	1810
ID 16	x	x	x/x		ЇѢ ни ХС КЯ ПОМЪНИ Г[ОСНОД] / ВЪДИ С/АМЪ: СТАН/КА, : ДОБ[РЕ] lateral stânga: НЕДЕЛ/КА : ЩЕ[Ф]АН : М[...] lateral dreapta: П Л А И Н Г њ А	[Iisus] Hristos NIKA / Pomenește Doamne / bădi S/aavu, Stanca, Dob[re] lateral stânga: Nedel/ca, Ște[f]an, M[...] lateral dreapta: p l a i n g u l	Savu Stanca Dobre Nedelca Ștefan	Prima jum. a sec. XIX
ID 17		x		x	[..] СЪ ГЪР/СТЪ ДЕ / ДОЛО ЛЪ/НИ ШАЪ Д/АТ СФЪРШИ/ ТЪА ОЩЕ/СК: 1849	[..]u să văr/stă de / doao lu/ni ș-au d/at sfârși/tul opște/sc: 1849		1849
ID 18	x	x	x/x	x	ЇѢ ни ХС КЯ [...]М / [...]GAŠ / [...]РА[...] КОТРА?/ КАТРА[...]/[...]ААНЕ lateral dreapta: НЕТ?	Iisus Hristos / NIKA / [...] m / [...]elu / [...]ra [...] / Cotra?/ Catr[...] / [...]aane lateral dreapta: Net?	Cotra ? Catrina	
ID 19		x		x	anepigrafă			
ID 20		x		x	[..] ЛЪК/САНА/РА	[..] / Luc/sand/ra	Lucsandra	Prima jum. a sec. XIX
ID 21		x		x	anepigrafă			
ID 22		x		x	anepigrafă			
ID 23				x?	anepigrafă			
ID 24	x	x			[..]Е[...] [..]Е С[...] КОСТ[АНДИН]	[..]E[...] / [...]E S[...] / Cost[andin]	Costandin	Prima jum. a sec. XIX
ID 25	x		/x		[ЇѢ ХС] НИ [КА] АИЧ О [ДІХНЕЩЕ] / РОАБ[А ...]	[Iisus Hristos] / NI[KA] / Aici o[dihnește] / roab[a ...]		Prima jum. a sec. XIX
ID 26	x		/x		anepigrafă			
ID 27		x		x	[..] ДОБРЕ	[..] /Dobre	Dobre	Prima jum. a sec. XIX
ID 28	x				anepigrafă			
ID 29	x		/x		ЇѢ ни ХС [KĀ] [АИ]ЧИ Р? њ	Iisus Hristos / NIKA / [Ai] ci r?u		Prima jum. a sec. XIX
ID 30	x				ЇѢ ХС ни КЯ	Iisus Hristos / NIKA		Prima jum. a sec. XIX
ID 31	x				[ЇѢ ХС НИ] КЯ [...]ЕШТ [...]	[Iisus Hristos NI] KA / [...]eșt [...]		Prima jum. a sec. XIX
ID 32		x?			anepigrafă			
ID 33	x?				IN[RI] А МЪ :	IN[RI] / [...] a mea :		Jum. sec. XIX

Nr. cruce (ID)	Braț superior	Braț inferior	Brate laterale: stâng (s)/ drept (d)	Suport	Inscripție	Traducere inscripție	Nume	Datare
ID 34	x				[ΙΙC] NI X[C KA]	[Iisus] H[ristos] / NI [KA]		Prima jum. a sec. XIX
ID 35	x				[ΙΙC X[C NI]CA	[Iisus Hristos NI]CA		Jum. sec. XIX
ID 36		x?			[..] EN [..]	[..] EN [..]		Prima jum. a sec. XIX
ID 37		x		x	anepigrafă			
ID 38	x				anepigrafă			
ID 39	x				anepigrafă			
ID 40		x?			anepigrafă			
ID 41		x		x	anepigrafă			
ID 42	x?				anepigrafă			
I D 44bis	x	x			[ΙΙC] X[C [C[ΠT] AЧETЪ C/ΦHTЪ KPCЧE C[ДИХН/ЕСКX CACCE PЪΠOC/AT[ΛXИ POC[ΛXИ Δ[ΜNE/ZE[M[NOΛE ΦTOPI BIC/TIEP, CИH ДИM[И]TPIE 1814 : OCTOMBPIE 11	[Iisus] Hristos [Supt] această s/fântă cruce odihnescu oasele răpos/atului robului Dumne/zeu Manole vtori vistier, sin Dimitrie, 1814 octombrie 11	Manole Dimitrie	1814
ID 45		x		x	anepigrafă			
ID 46		x		x	anepigrafă			
ID 47		x		x	[...] KOCTAДИH/ AHO[...]TIA:/BPAKЛIIE/ 1852 MAPT[ИE]/ 30	[...] Costandin/ Ano[...]:ta: Eraclie / 1852 martie / 30	Costandin Eraclie	30 martie 1852

1

2

3

4

5

Planșa 1. Cruci din piatră descoperite în cimitirul bisericii Sfântul Nicolae - Udricani.

Plate 1. Stone crosses from the cemetery of St. Nicholas - Udricani Church.

1

2

3

4

5

6

Planșa 2. Cruci din piatră descoperite în cimitirul bisericii Sfântul Nicolae - Udricani.

Plate 2. Stone crosses from the cemetery of St.Nicholas - Udricani Church.

1

2

3

4

5

Planșa 3. Cruci din piatră descoperite în cimitirul bisericii Sfântul Nicolae - Udricani.

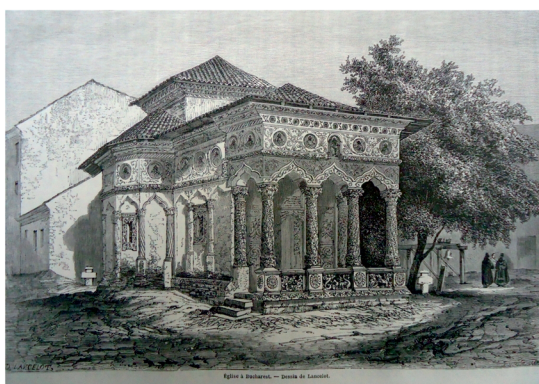
Plate 3. Stone crosses from the cemetery of St. Nicholas - Udricani Church.

1

2

3

4

5

6

Planșa 4. 1. Carol Popp de Szathmary, Biserica Bucur și mănăstirea Radu Vodă 1860 (Colecția „Tipărituri și imprimate” Muzeul Municipiului București); 2. Gravură, 15 iulie 1837, Auguste Raffet (1804-1860), biserica Ghiorma banul, Grecilor - <https://bucurestiuluitat.blogspot.com/2020/06/hanul-si-biserica-grecilor.html> (accesat 10.04.2024); 3. Desen Auguste Lancelot 1860, biserica Stavropoleos (<https://istoria-se-repeta.home.blog/2019/03/24/bucuresti-in-1860-autor-a-lancelot/> - accesat 05.04.2024); 4. Ansamblul Mănăstirii Sf. Spiridon Vechi, după Ștefănescu 1993-1994, p. 89-101; 5. Biserica Sf. Nicolae Colțea, după Rosetti 1961; 6. Biserica Manea Brutaru (<https://www.facebook.com/pages/Biserica%20Manea%20Brutaru/542495549270876> - accesat 05.04.2024).

Plate 4. 1. Carol Popp de Szathmary, Bucur Church and Radu Vodă Monastery in 1860 (Collection of „Prints and lytographs” Bucharest Municipality Museum); 2. Engraving, July 15 1837, Auguste Raffet (1804-1860), Ghiorma banul (Greek) Church - <https://bucurestiuluitat.blogspot.com/2020/06/hanul-si-biserica-grecilor.html> (accesat 10.04.2024); 3. Drawing of Auguste Lancelot 1860, Stavropoleos Church (<https://istoria-se-repeta.home.blog/2019/03/24/bucuresti-in-1860-autor-a-lancelot/> - accesat 05.04.2024); 4. The monastic assembly of St. Spiridon the Old, after Ștefănescu 1993-1994, p. 89-101; 5. St. Nicholas Colțea Church, after Rosetti 1961; 6. Church of Manea Brutaru/Manea the Baker (<https://www.facebook.com/pages/Biserica%20Manea%20Brutaru/542495549270876> - accesat 05.04.2024).

1

2

3

Planșa 5. 1. Carol Popp de Szathmary, foto 1860, Târgul Moși, șantierul unui cioplitor de cruci de piatră (<https://istoriaserepetahome.files.wordpress.com> - accesat 05.04.2024); 2. Amedeo Preziosi, pictură 1869: Târgul Moși (<https://istoriaserepetahome.files.wordpress.com> - accesat 05.04.2024); 3. Amedeo Preziosi, pictură 1868: Turnul și strada Bărăției (<https://istoriaserepetahome.files.wordpress.com> - accesat 05.04.2024).

Plate 5. 1. Carol Popp de Szathmary, photo from 1860, Moși Fair, workshop of a stone cross carver (<https://istoriaserepetahome.files.wordpress.com> - accesat 05.04.2024); 2. Amedeo Preziosi, painting from 1869: Moși Fair (<https://istoriaserepetahome.files.wordpress.com> - accesat 05.04.2024); 3. Amedeo Preziosi, painting from 1868: View of Bărăției Tower and street (<https://istoriaserepetahome.files.wordpress.com> - accesat 05.04.2024).

ABREVIERI / ABRÉVIATIONS / ABBREVIATIONS

ActaMN – Acta Musei Napocensis, Cluj
ActaMP – Acta Musei Porolissensis, Zalău
ActaTS – Acta Terrae Septemcastrensis, Universitatea Lucian Blaga, Sibiu
AÉ – Archaeológiai Értesítő, Budapest
American Antiquity – American Antiquity. Society for American Archaeology, Washington
AnB – Analele Banatului, Muzeul Banatului, Timișoara
l'Anthropologie (Paris) – l'Anthropologie, Paris
Antiquity – Antiquity. A Quarterly Review of Archaeology, University of York
AnUVT – Annales d'Université «Valahia» Târgoviște, Section d'Archéologie et d'Histoire
Apulum – Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
Archaeol Anthropol Sci – Archaeological and Anthropological Sciences
Archaeometry – Archaeometry, Research Laboratory for Archaeology and the History of Art, Oxford University
ArchBulg – Archaeologia Bulgarica, Sofia
Argesis – Argesis. Muzeul Județean Argeș, Pitești
Arheovest – Arheovest – Asociația Arheo Vest, Timișoara
BAHC – Bibliotheca Archaeologica et Historica Corvinensis, Hunedoara
BAI – Bibliotheca Archaeologica Iassensis, Iași
Banatica – Banatica, Muzeul Banatului Montan, Reșița
BARBrSer – British Archaeological Reports. British Series, Oxford
BARIntSer – British Archaeological Reports. International Series, Oxford
BeJA – Bulgarian e-Journal of Archaeology
BerRGK – Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt am Main
BHAUT – Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis, Timișoara
BMJT – Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Alexandria
BSPF – Bulletin de la Société Préhistorique Française, Paris
CA – Cercetări Arheologice, București
CAB – Cercetări arheologice în București
CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
CCDJ – Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
Crisia – Crisia. Muzeul Țării Crișurilor, Oradea
Dacia – Dacia (Nouvelle Série). Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Académie Roumaine. Institut d'archéologie
« V. Pârvan », Bucarest
EJA – European Journal of Archaeology
EphemNap – Ephemeris Napocensis. Academia Română, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
Germania – Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts,
Frankfurt
JAS – Journal of Archaeological Science
JRGZM – Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, Mainz
MCA – Materiale și Cercetări Arheologice, București
MEFRA – Mélanges de l'École Française de Rome. Antiquité, Rome
MemAnt – Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
MIM – Materiale de Istorie și Muzeografie, București
Mousaios – Mousaios. Buletinul Științific al Muzeului Județean Buzău
Paléo – Paléo. Revue d'Archéologie Préhistorique. Musée National de Préhistoire, Les Eyzies, France
Paléorient – Paléorient: revue interdisciplinaire de préhistoire et de protohistoire du sud-ouest et de l'Asie centrale, Paris
Pallas – Pallas. Revue d'Etudes Antiques, Toulouse
Pontica – Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie
Constanța
RACF – Revue Archéologique du Centre de la France, Lyon-Tours
Radiocarbon – An International Journal of Cosmogenic Isotope Research, Cambridge
RCAN – Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice, Muzeul Municipiului București
REL – Revue des Études Latines, Paris
RevMuz – Revista Muzeelor, București

RN – Revue Numismatique, Paris

RMI – Revista Monumentelor Istorice, București

RMM.MIA – Revista Muzeelor și Monumentelor, seria Monumente Istorice și de Artă, București

Sargetia – Sargetia. Acta Musei Devensis, Buletinul Muzeului județean Hunedoara, Deva

SCIV(A) – Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București

SP – Studii de Preistorie, București

SUCSH – Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica, Sibiu

Tibiscum – Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță Caransebeș

Th-D – Thraco-Dacica, București

Tyche – Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik

Tyragetia – Tyragetia. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, Chișinău

VAH – Varia Archaeologica Hungarica V. Redigit Csanád Bálint. Publicationes Instituti Archaeologici Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest

Ziridava – Ziridava. Studia Archaeologica, Arad